

1. Вступ

Хотілося б поділитися короткими роздумами за підсумками зустрічі між Святійшим Отцем Франциском, папою Римським, та Святійшим патріархом Кірілом, яка 12 лютого 2016 р.Б. відбулася в міжнародному аеропорту м. Гавани.

Сам факт зустрічі папи Римського і Патріарха Московського слід вітати. Адже ненормальним для християн, особливо в умовах агресивного мусульманства, в найбільш концентрованому вигляді представленого т.зв. «Іділ», і ворожого державного секуляризму, є не спілкуватися, а навіть ворогувати... Від власних внутріцерковних амбіцій ризикує постраждати справа Христа. Тому цілком зрозумілим є бажання папи зустрітися з своїм «дорогим братом» московським патріархом.

Водночас слід взяти до уваги, що будь-які зустрічі такого високого церковного і світового урядовця як папа Римський є глибоко символічними, дають певний ідейний і політичний посыл, за ними ретельно спостерігають... Тому зустріч між папою Франциском та патріархом Кирилом супроводжувалася особливою зацікавленістю багатьох. Не в останню чергу тому, що вона відбулася за особливих геополітичних обставин.

2. Факт зустрічі

Зрозуміло, що в цій зустрічі саме в цей момент історії був зацікавлений саме московський патріарх. Проаналізувавши думки різних спостерігачів, можемо підсумувати, що «руській мір» потребував самоутвердитися, особливо в умовах міжнародної ізоляції кремлівського режиму та підготовки московською патріархією до участі у Всеправославному соборі. По-суті, ми стали свідками продовження політики новітнього яскравого цезаропапізму, адже, ми ще пам'ятаємо, як зовсім недавно радянський режим використовував Московську патріархію для просування своїх інтересів на міжнародній арені. Якщо

проаналізуємо меседжі, які вивозили московські ієрархи з-за залізної завіси на Захід, то схематично це можна представити наступним чином: 1. В СРСР все гаразд; 2. Давайте будувати мир. Зрозуміло, що московська патріархія на різноманітних екуменічних зустрічах виступала рупором державної машини: проголошувала не просто те, що їй дозволяли, а те, що було вигідно і потрібно комуністичному режиму. Окремі дослідники вважають, що не в останню чергу на негативне ставлення до екуменізму в середовищі пост-радянського православ'я вплинув саме цей православно-комуністичний симбіоз, який в слов'янських мовах був візуалізованим співзвучністю термінів «екуменізм» і «комунізм».

Одним словом, в свідомості спостерігачів укріпилося переконання: патріарх Кіріл їде на зустріч з папою з «благословення» (читай – дозволу, якщо не наказу) Путіна, щоб донести певний меседж. Черговим аргументом на користь цього переконання є те, що московська патріархія пішла на неї навіть всупереч своїм попереднім висловлюванням, які зводилися до того, що патріарх не може зустрітися з папою через саме існування УГКЦ, яка в кінці 80-их – на початку 90-их рр.. ХХ ст. нібито «розгромила три православні єпархії Галичини», а зараз активно діє у східних областях України та домагається визнання власного Патріархату. Цікаво, що 28 січня 2016 р.Б. Служба комунікації Відділу по зовнішніх церковних стосунках Московського патріархату в своїй Заяві стосовно прийняття Синодом УГКЦ «Екуменічної концепції» вкотре висловила свою гостру критику УГКЦ, перелічивши, зокрема, і згадані голослівні звинувачення, а вже за кілька днів, 5 лютого, повідомила, що зустріч московського патріарха Кіріла та римського папи Франциска таки відбудеться.

Зрозуміло, що папа римський не міг відмовитись від цієї зустрічі, адже його пропозиції до патріарха зустрітися звучали досить давно, з певною періодичністю, а останнім часом було навіть сказано, що папа готовий зустрітися на умовах російської сторони.

Зрозуміло, що в своїй суті мотивація римського папи не є політичною, а радше християнською – потреба мирного співжиття та старання про єдність між християнами. Проте було б ілюзією на етапі практичної реалізації бажання зустрітися з московським патріархом не вбачати й політичної складової. В церковному плані московський патріарх не має такої ваги, як константинопольський, проте в геополітичній – він таки потуга. Потуга не тому, що може на щось вплинути, а тому що за ним стоїть російська держава. Все-таки до Росії у Ватикану благоговійне ставлення, яке формувалося століттями. З позицією Росії завжди рахувалися. На угоду цього «чужого» навіть нехтували інтересами «своїх». Згадаймо хоча б ватиканську Ostpolitik минулого століття, яка викликала незадоволення східних католиків, зокрема вірних УГКЦ.

Так що сам факт зустрічі римського папи й московського патріарха позитивний. Християни мусять не тільки зустрічатися і розмовляти, а й шукати єдності, бо Христос своєю молитвою дав нам заповідь «Щоб усі були одно» (Ів. 17,21). Головне не політизувати євангельські ідеали, бо політика, в тому числі геополітика, річ мінлива.

3. Обставини зустрічі

З огляду на ті очікування, які покладаються на такого роду заходи, зустріч московського патріарха Кіріла і римського папи Франциска мала б бути ретельно підготована. Чи так сталося? Нехай читач знайде для себе відповідь сам, а ми тільки узагальнимо коментарі різних спостерігачів.

Зустріч відбулася блискавично і ніби мимохідь. І тому, що 5.02.2016 про неї повідомили, а

12.02.2016 ми вже її спостерігали. І тому, що патріарх і понтифік, щоб зустрітися, на кілька годин перервали свої офіційні візити по Латинській Америці.

Зустріч відбулася в особливий історичний період - в умовах міжнародної ізоляції Росії. Кремлю, і особисто Путіну, після його авантур і агресивної політики в Грузії, Україні та Сирії у світі вже не довіряють. Чи в розпорядженні кремлівських шахових фігур є хтось, хто б пробив міжнародну блокаду? З ким би точно хотів зустрітися один зі найпотужніших світових діячів – папа Римський Франциск, якого, до того ж, так люблять засоби масової комунікації. Кого точно не запідозриш в лояльності, бо він допомагав творити ідеологію «русского міра», в контексті якої діє сучасна Росія? – Вибір на користь московського патріарха Кіріла виглядає як спроба здобути прихильність в очах по-дитячому наївних католиків, які справді мислять по-євангельському і не схильні шукати якийсь підступ.

Зустріч відбулася на Кубі – не так на «острові Свободи», як на острові соціалізму і комунізму в Латинській Америці, який хоч останнім часом і намагається вийти з ізоляції, проте асоціюється радше з політичними арештантами, антизахідною риторикою, закритістю, жорсткою контрольованістю й іншими характерними рисами тоталітаризму, якими так багатий був СРСР і з якими що раз більше асоціюється сучасна Росія.

Папа і патріарх зустрілися в аеропорту, тобто в секулярній обстановці. Про те, що це зустріч двох релігійних лідерів нагадувало хіба візантійське розп'яття за їх спинами та церковна одежа присутніх. Звичайно, цьому антуражу можна знаходити будь-які оправдання, проте така зустріч для християн була б промовистішою, якби мала більше сакрального – все-таки зустрічаються не державні чи громадські діячі, а Глави Римо-Католицької та Російської Православної Церков. Христинин кожне добре діло починає з молитви...

На зустрічі, крім папи і патріарха були присутні інші православні і католицькі ієрархи. Серед них зауважувався білий клобук митрополита Антонія (Паканчича), Керуючого справами УПЦ, що перебуває в єдності з Московським Патріархатом. Це принаймні візуально мало б переконати спостерігачів в тому, що позицію Московського Православ'я стосовно «українського питання», яка, якщо не обговорювалася за закритими дверима, то точно була виражена в Спільній декларації за підсумками зустрічі, допомагав готувати український православний ієрарх. В такому разі виникає слушне питання: чи офіційний Ватикан запрошував когось з українських католицьких ієрархів до праці з підготовки цієї зустрічі та спільної декларації? – Невідомо. Що ми знаємо точно, так це те, що на зустрічі папи і патріарха не були присутні ні українські греко-католики, ні українські римо-католики. Принаймні, камери їх не зафіксували... Невже знову про нас, греко-католиків, говорили без нас?

4. Документ за підсумками зустрічі

Московський Патріарх підписали «Совместное заявление Папы Римского Франциска и Патриарха Московского и всея Руси Кирилла» (далі по тексту - Декларація з 30 пунктів). Детальний аналіз усіх її пунктів займе багато часу, тому обмежуся лише положеннями, які безпосередньо стосуються України. Спиратимемося саме на російську версію документу, опубліковану ватиканською прес-службою 12.02.2016, бо український переклад не завжди добре передає тональність офіційного оригіналу.

4.1 Пункт 24

Зазвичай українські спостерігачі коментують лише пункти 25, 26 і 27, не зауважуючи 24, який «виключає будь-які форми прозелітизму». Надзвичайно важливими є слова: «Мы не соперники, а братья: из этого понимания мы должны исходить во всех наших действиях по отношению друг к другу и к внешнему миру. Призываем католиков и православных во всех странах учиться жить вместе в мире, любви и единомыслии между собою (Рим. 15, 5)». Українцям греко-католикам напевне дуже хочеться сподіватися, що ці слова Декларації не залишаться декларативними (вибачте за каламбур), а будуть втілюватися на практиці. Дуже хотілося б, що цей документ доказав хибність «теорії Бісмарка», який стверджував, що договір з росіянами не вартує паперу, на якому був підписаний. Це, зокрема, означатиме, що РПЦ не перешкоджатиме розвитку церковних структур УГКЦ в Росії, і вірні греко-католики, які там проживають нарешті зможуть отримати там не тільки довгоочікувані парафії, але й принаймні екзархат. Хочеться вірити, що РПЦ справді більше не буде розглядати УГКЦ як конкурента, а тому не протестуватиме на всіх можливих рівнях проти визнання Патріархату УГКЦ, який у XVII був задуманий Митрополитом Веньямином Рутським, Йовом Борецьким і святителем Петром Могилою задля поєднання «Русі з Руссю», тобто нез'єдинених і з'єдинених вірних Київської Церкви. Греко-католики мають тільки радіти, якщо РПЦ більше не буде, як у кінці XVIII, у 1839, 1871, 1946 рр., використовувати «неподобающие средства для принуждения верующих к переходу» з УГКЦ в РПЦ, «пренебрегая их религиозной свободой и их собственными традициями». Греко-католиків більше не закликатимуть ставати або римо-католиками, або православними, як це мало місце навіть в недалекому минулому. З цієї точки зору Декларація московського патріарха Кіріла та римського папи Франциска – справді відчутний прорив в екуменічному діалозі між православними і католиками. До того часу прозелітизм і взаємопоборювання Церков засуджувалися лише під час екуменічних засідань, а тепер це зробили Предстоятелі Церков.

4.2 Пункт 25

Можна зрозуміти доцільність присутності у Декларації п.25, адже Московська патріархія традиційно називала саме греко-католиків винуватцями проблем між православними і католиками. Водночас спосіб формулювання цього пункту поряд з позитивними емоціями викликає й негативні.

Справді, «примирення між греко-католиками і православними» в Україні дуже потрібне. Властиво кажучи, УГКЦ завжди його прагнула, навіть у часи переслідувань і підпільного існування в Україні простягаючи «руку прощення, примирення і любові до російського народу і Московського Патріархату» (див. Слово Блаженнішого Мирослава Івана Любачівського з нагоди 40-річчя організації «Церква в потребі» (Kirche in Not), Рим, 6 листопада 1987 р.). Хочеться сподіватись, що на кінець оце примирення станеться, а з нагоди 70-ліття Львівського псевдособору, сумні роковини якого ми відзначатимемо за кілька тижнів, зі сторони РПЦ прозвучить, якщо не засудження цієї події, то принаймні співчуття до тих греко-католиків, які в 1946 р. втратили не тільки власні храми, а навіть життя, свободу і право на вільну діяльність.

Позитивним є і те, що обидва Предстоятелі засудили уніатизм і право греко-католиків на існування вже ніхто не заперече. Таким чином потверджено здобутки екуменічного

діалогу, виражені у формі Баламандського документу (Баламанд, 17-24 червня 1993 р., п.12). Цікаво, чи сторони, формулюючи п.25, брали до уваги недавно проголошену Екуменічну концепцію УГКЦ, в якій зокрема сказано не тільки те, що «УГКЦ не може перекреслити результати екуменічного діалогу ХХ ст. в його негативній оцінці феномену уніатизму, як способу поєднання Церков, заснованого на хибних богословських підставах, бо свідомо того, що це ніяк не підважує її існування» (див.п.11), але й те, що, «ідучи в руслі екуменічного діалогу, УГКЦ рішуче засуджує ці й інші подібні практики «православного уніатизму»» (див.п.10), маючи на увазі «планомірне знищення з'єднаної Київської Церкви шляхом насильного «приєднання» її вірних до російського православ'я (1839, 1871, 1946)» (див. п.10)? Принаймні православна сторона точно знала про існування цієї Екуменічної концепції, бо, як було сказано, оприлюднила «Заявление Службы коммуникации ОВЦС в связи с принятием Собором епископов УГКЦ «Экуменической концепции УГКЦ»» (28.01.2016). Якщо римський папа і московський патріарх не завужують поняття уніатизму лише до явища, притаманного діяльності РКЦ, а інтерпретують його ширше, як це пропонує Екуменічна концепція УГКЦ, то можемо справді говорити про нову фазу екуменічного діалогу. Адже справді прийде кінець насильному відторгненню частин УГКЦ у православ'я, а у лоні Церков православного сопричастя більше не будуть творитися спільноти вірних західного обряду з католиків чи протестантів, які приєднуються до православ'я (зараз, переважно в Антіохійській Православній Церкві у США та в колишній РПЦ (Зарубіжній), існує певне число парафій західного обряду, які використовують літургійні форми римо-католицької та англіканської традицій).

Для УГКЦ факт заперечення папою Франциском та патріархом Кірілом уніатизму надзвичайно важливий ще й тому, що це вкотре заохочує її до того, щоб долати наслідки «латинізації, яка призвела до серйозних спотворень у розумінні ієрархами і вірними УГКЦ автентичної ідентичності та покликання своєї Церкви» (Екуменічна концепція УГКЦ, п.11); спонукає розбудовувати власну помісність, в тому числі утвердженням патріархату; надихає до опрацьовання сопричасної моделі міжцерковної єдності, котра була б найоптимальнішим вираженням Церкви як «зібраного Божого люду в єдності Отця, і Сина, і Святого Духа» (Екуменічна концепція УГКЦ, п.12).

Певне занепокоєння викликає вираз «церковные общины, которые появились в результате исторических обстоятельств», який вживається у п. 25. Від часів II Ватиканського собору (1962-1965) і, особливо, після появи Кодексу канонів східних Церков (1990) про східних католиків говорять не так у термінах «обряду» чи «спільноти», як Церкви. Зараз загально прийнятим вважається існування 22 Східних Католицьких Церков, які користуються власними літургійними обрядами, богослов'ям, духовністю і канонічним правом. Еклезіологічно мовлячи, в дусі Декрету про екуменізм та інших документів II Ватиканського собору «церковними спільнотами» називають протестантські деномінації, бо вони не мають апостольської спадкоємності та дійсної Тайни Євхаристії; православні та нехалкидонські християни виразно називаються «Церквами». Тому присутність у п.25 словосполучення «церковні спільноти» хочеться вважати радше непорозумінням і упущенням, ніж закономірністю, адже зустріч справді не планувалася як богословська, а радше пастирська. Водночас, якби в підготовці Декларації брали участь ієрархи УГКЦ (або принаймні якщо б з ними консультувалися), то цієї грубої богословської помилки в такому серйозному документі не з'явилось б і «ложка дьогтю не зіпсувала б меду».

4.3 Пункт 26

Певні запитання та занепокоєння викликає пункт 25 Декларації, де читаємо: «Мы скорбим о противостоянии на Украине, унесшем уже множество жизней, причинившем бесчисленные страдания мирным жителям, ввергнувшем общество в глубокий экономический и гуманитарный кризис. Призываем все стороны конфликта к благоразумию, общественной солидарности и деятельному миротворчеству. Призываем наши Церкви на Украине трудиться для достижения общественного согласия, воздерживаться от участия в противоборстве и не поддерживать дальнейшее развитие конфликта». Тут позиція предстоятелів підозрілим чином нагадує офіційне кремлівське бачення, яке, ігноруючи наявні факти, заперечує російську воєнну агресію на українському Донбасі, присутність російських військ, відверту фінансову, матеріальну і збройну підтримку місцевих сепаратистів, замовчує заклики до повалення конституційного ладу в Україні зі сторони окремих священнослужителів УПЦ, яка перебуває в єдності з Московським патріархатом... «Рускім міром» віддає і вираз «на Україні», який присутній в офіційній російській версії Декларації... Цікаво, чи буде якась офіційна реакція українських дипломатичних кіл на таке формулювання п.26? Знову ж таки, якби ієрархію УГКЦ перед підписанням декларації було б ознайомлено з її текстом, то напевне вдалося б уникнути подібних казусів, які досить боляче сприймаються українцями. Весь світ знає, що на Донбасі і в Криму є не так «конфлікт» і «протиборство», як гібридна війна Росії проти України. Українські Церкви, громадяни, міжнародні спостерігачі, які відстоюють Істину, відкрито про це говорять. Зрозуміло, що таким чином вони не беруть «участі в протиборстві і не підтримують подальший розвиток конфлікту». Не хочеться вірити, що з появою цього пункту декларації сказати правду не вважатиметься злочином.

На жаль, за підсумками підписання саме такої редакції п.26 Декларації «маємо те, що маємо», і багато українців вкотре невдоволені тим, що папа, за вірність якого вони страждали і продовжують страждати у Росії, Криму та на Донбасі, їх нібито зрадив. Невдоволені не тільки греко-католики, які традиційно стоять на українських державницьких позиціях, але й представники інших конфесій і релігій, які рішуче засуджують російську агресію та очікують від римського папи більш рішучих дій на захист Істини.

Хочеться тільки сподіватися, що папа Франциск, який особисто знає, хто такі українці і греко-католики, набагато більше для них зробив в закритій частині своєї зустрічі з московським патріархом. Можливо, через патріарха Кіріла офіційному Кремлю було передано конкретні вимоги, прохання, очікування, свідками реалізації яких ми станемо вже в найближчому часі. Відновиться справедливість, буде покаране беззаконня, полонені повернуться додому, Крим знову стане українським, з Донбасу будуть виведені російські бойовики і проросійські терористи... От тільки батьки, матері і діти вже не повернуть своїх мертвих, а поранені та покалічені вже не зможуть до кінця реалізувати свої мрії.

4.4 Пункт 27

Українському питанню присвячений і п.27 Декларації, який веде мову про «раскол среди православных верующих Украины». Це справді болюча проблема, і не тільки для православних, але й для греко-католиків, тому Екуменічна концепція УГКЦ «не вважає нинішні поділи в православ'ї в Україні бажаними чи узаконеними, а навпаки, вітатиме будь-які кроки до всеправославного примирення в Україні та об'єднання нинішніх гілок православ'я в одну Православну Церкву, будучи переконаною, що таке примирення та об'єднання стануть важливим кроком на дорозі відновлення повної єдності Київської Церкви та важливими чинниками на шляху духовного відродження» (п.59в).

Водночас в окремих спостерігачів виникає запитання, чому Декларація мала б перейматися саме цими проблемами в православному середовищі («розкол в Україні»), а нехтувати іншими? Наприклад, старообрядницьким розколом, існуванням радикальних російських православних антиєкуменістів та ксенофобів, закликами канонізувати Распутіна чи Сталіна, надмірною залежністю від державної машини й іншими негативними явищами, на чому так часто наголошують навіть самокритичні православні коментатори.

Сумніви виникають і стосовно коректності формулювання «раскол среди православных верующих Украины будет преодолен на основе существующих канонических норм».

Зрозуміло, що московська патріархія схильна трактувати ці «канонічні норми» на власний лад. Це демонструють і заяви РПЦ під час засідань Міжнародної змішаної богословської комісії для православно-католицького діалогу, які, всупереч православної канонічній традиції, оспорюють першість Константинополя серед православних Церков; і небажання визнати незаконність «анексії» Київської нез'єдиненої митрополії Московським патріархатом у 1685 р.; і протести проти намагань ієрархів Константинопольського патріархату поєднати православних в Україні... Напевне московська патріархія очікує, що зустріч її предстоятеля з римським папою та саме таке формулювання п.27 посилить її позиції на всеправославному рівні.

Московська патріархія послідовно намагається маргіналізувати тих православних українців, які не хочуть перебувати в юрисдикційній залежності від московського патріархату, особливо перед очікуваним т.зв. Всеправославним Собором. До речі, таких православних в Україні, за статистичними дослідженнями, налічується найбільше і їх кількість постійно зростає, особливо в умовах російської агресії проти України.

Чи, знову ж таки, в когось не було підступного задуму за допомогою пункту 27 виставити римського папу в негативному світлі перед т.зв. «неканонічними» православними в Україні? Якщо б при підготовці Декларації проконсультувалися не тільки з ієрархами московського патріархату, але й з іншими українськими церковними ієрархами, то вдалося б уникнути негативних коментарів та звинувачень Римського Апостольського Престолу зі сторони тих православних (і не тільки в Україні, але й за її межами), які розглядають українську православну проблематику трохи під іншим кутом зору, ніж це намагається представити московський патріархат.

5. Висновок

Зрозуміло, що ці роздуми далеко не остаточні. Не остаточні і тому, що їх можна було

сформулювати набагато ширше, навівши й інші зауваження і спостереження; і тому, що їх правильність ще перевірить час. Мабуть, треба було б сказати ще більше, проте, роздумавши, я вирішив, що оте «більше» варто залишити «оф-рекордз». Якщо декому ці роздуми місцями здаватимуться надто банальними, «рожевими» та оптимістичними, то вони є такими радше тому, що дуже хотілося б конфліктні моменти минулого залишити Богові. Якщо надто жорсткими, то прошу вибачення, бо вони точно не були задуманими як різкі; раджу списати їх на емоційність автора, який пише їх за першими враженнями. Наводимо ці роздуми саме такими, сирими, у перші години після появи «Совместного заявлення Папы Римского Франциска и Патриарха Московского и всея Руси Кирилла», бо очікуємо, що коректною їх інтерпретацією та вмілим застосуванням вдасться злагіднити присутні там недоопрацювання та здійснити справді позитивні зрушення як у взаємовідносинах між РПЦ і Католицькими Церквами, так і в процесі мирного врегулювання в Україні.